Vienan heimosodat ja itsenäistymisajatus

Kustantanut Vapaussodan Perinneliitto ry.

Kansikuva:
Uusia suomalaisia vapaaehtoisia matkalla Karjalaan Salmijärvellä 20.8. 1918. Vesireitit muodostivat kesäisin erämaa-alueen parhaat kulkureitit. Karjalainen tyypillinen matkavene kaunismuotoisine airoineen; keveänä se sopi myös vedettäväksi teloja myöten vesistöstä toiseen. Sotamuseo.

Vienan Karjalan Rykmentin konekiväärimiehiä Malahviassa 15.10. 1918. Sotamuseo.

Kirjoittanut Mauno Jokipii.
Kustantanut Vapaussodan Perinneliitto, Tampere.
ISBN 951-97885-0-6

Painanut Kirjapaino Ässä Oy
Vaajakoski 1998

Aatteellista ja suurpoliittista taustaa

Kansallisuusajatus alkoi 1700-luvun Euroopassa romanttisissa merkeissä. Kerättiin Herderin tapaan kansanrunoutta tai Grimmin veljesten lailla murretta. Katsottiin, että kunkin kielen puhujat muodostavat niin kiinteästi yhteenkuuluvan ryhmän, että heidän oikeastaan pitäisi saada kuulua yhteiseen valtioon. Saksalaisen Hegelin yleisesti vallitsevan filosofian, jota myös suomalainen J.W. Snellman 1840-luvulla edusti ja levitti maahamme, ihanne oli yksikielinen kansallisvaltio, joka varhempina vuosisatoina harvoin oli missään toteutunut. Nationalismin aate siirtyi vähitellen kulttuuripuolelta valtiolliseksi ajatusrakennelmaksi, myös Suomessa. Kalevalan kerääjää Lönnrotia ja Vänrikkien runoilijaa Runebergiä seurasi poliitikko Snellman ja kielipoliitikko Yrjö Koskinen. Suomalaisen sivistyksen varaan kehiteltiin autonomista Suomen valtiota.

Valtiollinen nationalismi kiinteytti 1800-luvun lopulla Euroopan vanhojakin kansallisvaltioita, kuten Englantia tai Ranskaa, ja loi uusia, kuten Kreikka 1830, Italian kuningaskunta 1861 ja Saksan uusi keisarikunta 1871 (ilman Itävaltaa). Monet kansat pyrkivä senkin jälkeen vanhoista poliittisista yhteyksistään itsenäisyyttä kohden, ja jotkut onnistuivatkin, kuten Norja 1905.

Pikkukansojen laajaksi vapautumishetkeksi muodostuivat kuitenkin Pariisin monet rauhat I maailmansodan jälkeen vuosina 1918-1920. Niissä vahvistettiin Itävallan ja Venäjän hajoavien keisarikuntien välialueella sijaitsevien kansojen itsenäistyminen, ja näin syntyivät ns. reunavaltiot. Niihin kuuluivat vanhojen Romanian, Unkarin ja Puolan lisäksi uudet Tšekkoslovakia, Liettua, Latvia, Viro ja Suomi. Jokaisella uudella kansallisvaltiolla oli tietysti ollut omat pitempiaikaiset kulttuuriset itsenäistymisvaiheensa ja lyhyet vapaussotansa, mutta kun tilanne vuoden 1920 tienoissa rauhoittui, sarja pikkuvaltioita oli vakiintunut hajoavan Venäjän kupeeseen.

Kun näin ollen tarkastelemme juuri itsenäistyneen Suomen ja itsenäiseksi yrittävän Vienan asioita, tarkastelemme yhtä pientä osaa suuresta yleiseurooppalaisesta kansallisesta prosessista.

Pariisissakaan ei itsenäisyyttä annettu kovin pienille kansanryhmille. Reunavaltioista pienimmät olivat pohjoisreunalla: Liettua (2,5 miljoonaa asukasta), Latvia (2 miljoonaa), Viro (1,1 miljoonaa) ja Suomi (3,5 miljoonaa). Pienemmille alueille annettiin vain ns. kulttuuriautonomia. Pohjoisen suunnalla tällainen oli esim. Ahvenanmaa, joka meren selkeästi erottamana ja 60-vuotisen suurpoliittisen demilitarisoinnin ansiosta sai omat paikalliset maapäivät ja vahvat kielelliset takuut vain noin 40 000 henkeä käsittävälle väestölleen.

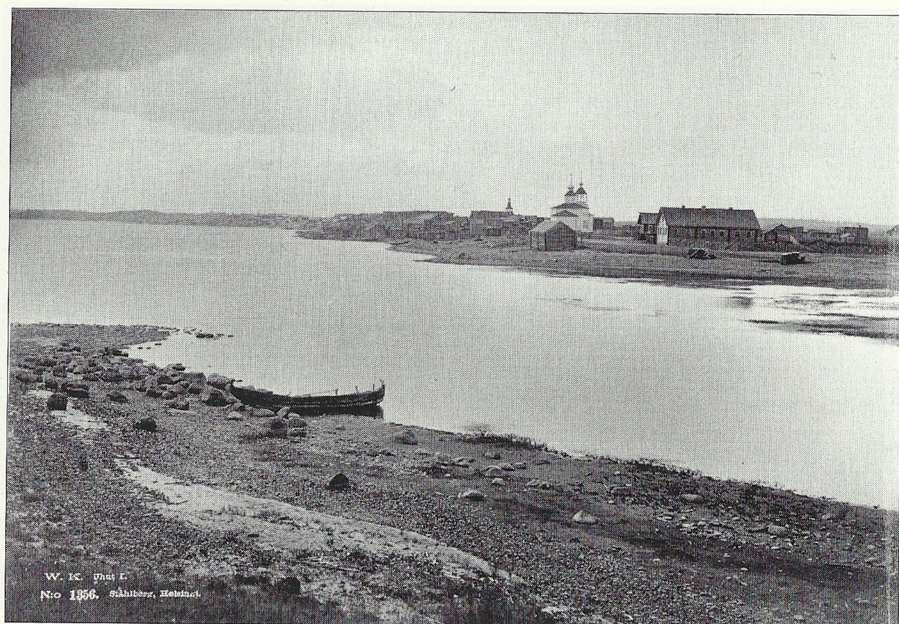
Euroopassa oli jäljellä muutamia jäänteitä keskiaikaisista kääpiövaltioista, joita naapurit eivät koskaan

olleet viitsineet liittää itseensä, kuten Luxemburg, Liechtenstein, Monaco ja San Marino. Vastaavat lienevät kuvastelleet pieniä itsenäisiä paikallisvaltioita itselleen ajavien piirien mielessä kulttuuriautonomian vaihtoehtona. Suurpolitiikassa ei kuitenkaan milloinkaan ollut tarkoituskaan lisätä sellaisia, tämä oli puhdasta pienalueiden toiveajattelua. Sen sijaan suurpolitiikassakin suostuttiin helposti rajansiirtoihin, joissa kielelliset vähemmistöt pääsisivät omakieliseensä ympäristöön, meitä lähimpänä Sleswigin tanskalaiset, jotka Pariisin päätöksillä siirrettiin paikallisten kansanäänestysten 1920 jälkeen Saksasta Tanskaan.

Kun ajatellaan ns. heimosotien kautta, silloinen mentaliteetti, joka uhkarohkeudessaan vaikuttaa nykyihmisestä aluksi oudolta, tulee tällaista yleistaustaa vastaan ymmärrettävämmäksi. Reunavaltiot olivat itse asiassa mitättömin joukoin pystyneet eroamaan sekasortoon joutuneesta, hajoavasta Venäjästä. Maan jättiläismäinen koko ei näissä oloissa ollut vaikuttanut ainakaan koko painollaan lopputulokseen. Eikö reunavaltioiden synnyn tuore esimerkki voisi toistua esim. Inkerissä, Aunuksessa tai Vienassa? Reunavaltioiden vapautusarmeijat olivat olleet pieniä - ehkä sama onnistuisi uudelleen Itä-Karjalassa, varsinkin jos Suomesta saataisiin edes vapaaehtoista tukea, saati jos Suomen vakinainen armeija auttaisi. Muutaman sadan tai muutaman tuhannen vapaaehtoisen sotilaalliselle arvolla ei nykyperspektiivistä luulisi olevan mitään merkitystä, mutta näissä oloissa sillä oli. Sotilaallissuurpoliittinen ratkaisu lykkäytyi tarpeeksi pitkään, jotta suurvalloilla olisi ollut aikaa auttaa, jos ne olisivat halunneet. Niin ei vain käynyt. Suurvaltojen tuki, joka oli monen reunavaltion syntyä edistänyt, jäi Vienasta puuttumaan, mikä oli tärkein syy tappioon. Suomeen liittyminen olisi ehkä muutamille Vienan rajapitäjille onnistunut, kuten Sleswigin tanskalaisille Tanskaan liittyminen, mutta sitä ajettiin, kuten pian näemme, koko ajan vain toissijaisena mahdollisuutena. Näin itsenäisen Vienan tragedia täyttyi 1922. Mutta menkäämme yleisistä taustoista paikallisiin yksityiskohtiin.

Vienan asutus- ja taloustilanne

Itä-Karjalan eli nykyisen Karjalan tasavallan karjalainen asutus käsitti vuosisadan vaihteessa (1897) noin 80 000 henkeä (Suomen suku I s. 93), joista noin 20 000 pohjoisessa Vienassa ja noin 60 000 eteläisessä Aunuksessa. Vanhastaan venäläisväestö oli asettunut alueen suurten vesistöjen varsille: Syvärin kumminkin puolin, laajaan Äänisniemeen, Äänisjärven itäpuolelle Puudosiin sekä Valkean meren koko rannikolle Sorokasta Kantalahteen. Venäläisväestö oli vuosisadan vaihteessa jo hiukan suurempi kuin karjalaisväestö, noin 85 000 henkeä. Myöhemmin karjalaisväestön suhteellinen osuus on väestöltään kasvavalla alueella jyrkästi laskenut (v. 1926 n. 41%, v. 1959 n. 30%, 1989 n. 13%). Ensimmäisen

Muinaisrunojen keruulle niin tärkeä Uhtua, nykyiseltä nimeltään Kalevala, oli vuosisadan alulla Vienan heimojuhlien ja itsenäisyysharrastusten keskuspaikka, J.K. Inhan valokuva vuodelta 1894. Kansallismuseon kokoelmat.

maailmansodan aikana Pietarista Petroskoin kautta Muurmanskiin vedetty Muurmannin rata, Karjalan teollistuminen yleensäkin ja voimakas kaupunkilaistuminen, kun pikkukylät on sodan jälkeen tietoisesti hylätty, ovat vaikuttaneet tilanteen muuttumiseen täysin venäläis- ym. väestön eduksi. Heimosotien aikana karjalaisväestöä kuitenkin oli vielä paljon, sitä enemmän, mitä lännemmäs Muurmannin radasta tultiin. Esim. Kiestinki, Uhtua, Rukajärvi ja Paatene olivat vielä täysin karjalaisia keskuksia, joissa yhteistoiminnalle oli sopivat puitteet.

Talouselämässä oli suuria eroja eteläisen Aunuksen ja pohjoisen Vienan kesken. Aunuksessa oli sentään melkoinen peltoviljely ja lähes omavaraisuus, varsinkin etelässä, mutta erityisesti Viena eli tuontiviljan ja sivuelinkeinojen varassa. Taloudellisessa mielessä maan yhteisomistus oli Vienassa suoranainen epäkohta. Valtio omisti käytännöllisesti katsoen kaiken maan Vienan Karjalassa (98,5 % v. 1908). Sen metsiä suojeltiin tehokkaasti vahingollisena pidetyltä kaskeamiselta ja metsästykseltä, vaikka niitä ei päästy suuremmin käyttämään muuta kuin Vienanmeren ja Äänisen vesistöjen vaikutuspiirissä, josta tehtyä puutavaraa sentään voitiin uittaa suurelle menekkialueelle Pietariin. Vienan maanviljelys oli ali-

Kuva karjalaisten kesäjuhlilta Uhtualla v. 1907. Karjalan Sivistysseuran arkisto.

kehittynyttä, vain noin kolmasosa viljasta saatiin paikalta. Vaikka on tietoja viljantuonnista sinne Suomenkin suunnalta, uusin tutkimus (J. Juhani Kortesalmi, diss. 1996) osoittaa, että pääosa viljasta tuli kesällä meritse Arkangelista Vienan Kemiin, Kantalahteen tai Knäsöhön ja sieltä talvella hevos- tai porokyydillä Vienan kyliin, jopa Suomen Kuusamoon asti (s. 258 ym).

Aunuksen mir-laitos (kylän peltojen yhteisomistus) aiheutti laiskuutta, koska aika ajoin (n. 10-25 vuoden välein) tapahtuvassa uusjaossa hyvin muokattu pelto saattoi siirtyä toiselle viljelijälle. Sivuelinkeinot olivat siten Karjalan väestölle täysin välttämättömiä ja esim. laukkukauppaa käytiin siksi sekä Sisä-Venäjän että Suomen suuntiin, vaikkei se ollut kovinkaan kannattavaa. Suomessa arvioidaan 1850-luvulla liikkuneen noin 1000 vienalaista laukkukauppiasta joka vuosi. Vienalaisilla oli siihen parhaat mahdollisuudet, koska Vienan murre oli karjalaismurteista lähimpänä suomen kieltä, ja heidän kansankulttuurissaan oli paljon suomalaisia piirteitä, vallankin uudemmissa asioissa. On voitu osoittaa, että 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alulla Suomesta on tapahtunut myös melkoista uudisasutusta Vienaan, esim. Uhtuan seudulle (Matti Pöllä, diss. 1995).

Karjala-harrastus Suomessa ja Suomi-harrastus Karjalassa

Karjala-harrastus ja ihannointi Suomessa sai alkunsa, kun jo 1830-luvulla Lönnrotin ansiosta havaittiin Kalevalan runojen, joita pidettiin hajonneena suomalaisena kansalliseepoksena, erityisen hyvin säilyneen Vienan kylissä, josta niitä kerättiin kansalta jatkuvasti lisää. Myöhempinä vuosikymmeninä lukuisat kielitieteen, kansatieteen ja maantieteen edustajat tekivät Itä-Karjalaan tieteellisiä tutkimusretkiään. Sitten 1890-luvulla oli kuvataiteilijoiden (esim. Gallén, Sparre) ja arkkitehtuurintutkijoiden (esim. Blomstedt ja Sucksdorff) sekä kirjailijoiden (Kianto, Paulaharju) toivioretkien vuoro.

Vuonna 1880 oululainen lehtimies A.V. Ervasti julkaisi alueesta matkakirjan, joka varsin poliittissävyisesti todisteli, kuinka samaa Suomen heimoa asuu valtakunnanrajan molemmin puolin. Koska hänen rahoittajinaan toimivat Oulun teollisuuspiirit, taloudellisia intressejä Vienan laukkukauppaa Suomeen harjoittaviin pitäjiin päin voi ehkä olla asiassa mukana. Tiedetään eräiden sahamiesten (Johan Nordbladin ja K.V. Åkerblomin) 1885 tutkineen mahdollisuuksia uittaa puuta Karjalasta Suomeen. Etelämpänä uittoja oli paljonkin Repolasta Lieksajoen vesistöön.

Toinen suomalaisten karjalaisintressien keskus muodostui Sortavalaan, jonka kansakoulunopettajaseminaari koulutti heimoaatetta tunnustavia opettajia Suomen puoleisen Laatokan Karjalan pitäjiin. Seminaarin opettajat retkeilivät mm. runonkeruussa kuitenkin jo 1882 Aunuksen puolellakin, koska myös he katsoivat kansan olevan samaa rajan eri puolilla. Ajan idealistinen henki näkyi 1800-luvun toiminnassa hyvin.

Vienalaisten omasta kansallisesta heräämisestä on merkkejä jo vuosisadan vaihteessa. Venäjän suurlakon johdosta Vienassa järjestettiin 1905 suuri Uhtuan kansalaiskokous, jossa Venäjän duumalle lähetetyllä noin 3000 hengen allekirjoittamalla anomuksella pyrittiin parantamaan alueen taloudellisia ja henkisiä oloja. Vaadittiin valtakuntaan äänioikeutta, yhdistymisvapautta ja perustuslaillista valtiomuotoa. Tärkein paikallinen reformisuunnitelma oli valtion metsien jakaminen niin, että Vienan talonpojatkin pääsisivät niistä osallisiksi. Lähes tiettömään maakuntaan piti rakentaa maanteitä; sairaaloita ja apteekkeja olisi perustettava jne. Oma kieli pitäisi saada kouluihin opetuskieleksi ja kirkkoihin jumalanpalveluskieleksi. Hyvin perustellusta anomuksesta ei kuitenkaan seurannut mitään, pikemminkin se kiihdytti tietoista venäläistämistä.

Koska tehokas venäläistämistyö alkoi Itä-Karjalassa samaan aikaan vuosisadan vaihteessa, kun Bobrikov harjoitti sitä Suomessa, Suomeen muuttaneet, lähinnä laukkukauppaa organisoineet entiset vienalaiset tukkukauppias Aleksei Mitron johdolla perustivat Vaasassa 24.4.1906

Vienan Karjalaisten liiton. Se järjestyi Tampereella saman vuoden elokuussa useiden suomalaisten kulttuurihenkilöidenkin osallistuessa asiaan. Liiton toiminta pääsi nopeasti hyvään vauhtiin, se levitti erikoisesti Vienaan omia sanomalehtiään, perusti eri pitäjiin 22 lukutupaa, jakoi aapisia ja lähetti kansanopistokursseille vienalaisia Suomen puolelle Kuusamoon. Yhdistyksen aloitteesta myös posti- ja tieyhteyksiä Suomesta Vienaan parannettiin. Suomen julkista mielipidettä herätettiin esitelmämatkoilla. Venäläiset viranomaiset estivät kuitenkin pian lehden julkaisemisen ja lopulta yhdistyksen muunkin toiminnan. Eräänlaiseksi kirjalliseksi testamentiksi ensimmäisestä toimintavaiheesta jäi suuri Karjalan kirja (WSOY 1910).

Vienan pahin venäläistämiskausi sattuu vuosiin 1908–14. Olojen vapauduttua Venäjän porvarillisen vallankumouksen jälkeen 1917 yhdistys jatkoi toimintaansa Karjalan Sivistysseurana, jonka muodollinen uusi perustamispäivä - Aunuksenkin mukaan ottamisen takia - on 28.5. 1917. Jo samana kesänä järjestettiin sen toimesta taas suuret heimojuhlat Uhtualla.

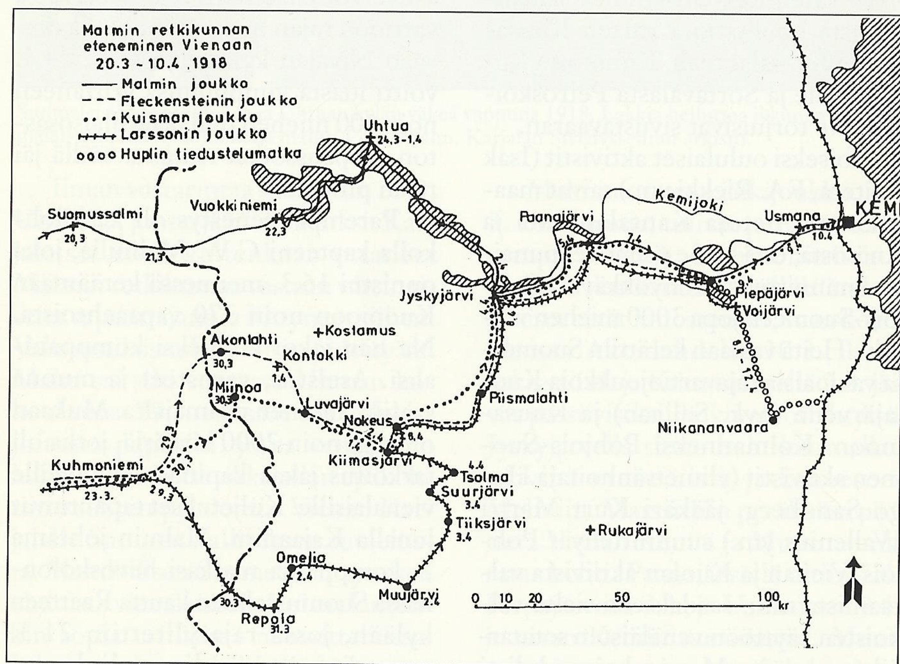
Venäjän porvarillinen vallankumous, joka 2.3.1917 johti keisarin kruunusta luopumiseen ja ns. väliaikaisen hallituksen muodostamiseen, aiheutti sen, että mainitussaUhtuan kokouksessa 13.7.1917 ryhdyttiin suunnittelemaan autonomisen Karjalan valtion, "Karjalaisen hallintoalueen", perustamista. Autonomisen Karjalan rajaksi suunniteltiin Syväriä, Äänisjärveä, Uikujokea ja Vienanmerta sekä suoraa linjaa Kantalahdesta Suomen rajalle; lännessä rajana olisi Suomen raja. Hallintoelimeksi tulisivat kyläkokoukset, kunnanneuvostot ja -valtuuskunnat, maapäivät ja "Karjalan Ylineuvosto" (hallitus). Ylin hallinnollinen virkamies olisi nimeltään komissaari. Raha-, posti-, sota- ja oikeuslaitos jäisivät yleisvaltakunnallisiksi Venäjän kanssa, mutta omalle aluehallinnolle siirtyisivät maanomistus-, liikenne-, koulu-, terveydenhoito-, hallinto- ja järjestysasiat. Omia sisäisiä veroja suunniteltiin. Alueesta muodostettaisiin oma Karjalainen hiippakunta oman arkkipiispan alaisena. Komissaari ja arkkipiispa asuisivat Petroskoissa. Myös talousasioista kuten teistä, rautateistä ja kanavista tehtiin tarkkoja suunnitelmia. Kokouksen tarkat pöytäkirjat julkaistiin painosta (Raimo Ranta, Vienan Karjalaisten liitosta Karjalan Sivistysseuraksi 1906-1922, Tampere 1997 s. 119-123).

Aktiivisella Karjalan Sivistysseuralla oli varmaan vaikutusta mielialojen kehittymiseen Karjalan puolella. Seura oli kuitenkin pääasiassa Suomessa asuvien Vienan emigranttien yhdistys, ja Karjalan paikallinen mielipide oli perimmältään riippumaton siitäkin. Niinpä suuressa vienalaisten kansalaiskokouksessa Uhtualla 27.1. 1918 päätettiin, ettei autonomia riitä tavoitteeksi, vaan täytyy saada itsenäinen Karjalan tasavalta, jonka Vienan, Aunuksen ja Arkangelin seudun karjalaiset muodos-

taisivat. Suomeen liittymistäkin ehdotettiin - Suomihan oli itsenäistynyt 6.12. 1917 - mutta mielipide jäi vähemmistöön. Vastaava aunuslaisten kokous Poventsassa11.–24. 2. 1918 tyytyi sen sijaan kannattamaan vain autonomiaa Venäjän yhteydessä. Täällä Suomea ei edes mainittu, Aunus, jonka kieletkin (lyydi ja livvi) olivat vähän erilaisia, oli Suomelle selvästi vieraampi kuin Viena, jonka kielimuoto oli lähempänä suomenkieltä ja josta laukkukauppa Suomeen pääasiassa lähti. Venäläinen tutkimus on luonnehtinut, että karjalaiset lopulta torjuivat tasapuolisesti sekä suomalaisen kulttuuris-poliittisen vaikutuksen Vienaan että venäläisen uskonnollis-kielellisen vaikutuksen Aunukseen, koska kumpikaan puoli ei toiminnassaan ottanut kylliksi huomioon Karjalan omaa kieltä ja erikoisoloja.

Taistelut Vienassa 1918

Uusin tutkimus – Jouko Vahtola 1988– on pystynyt osoittamaan, miten vuoden 1918 päätös Karjalan asioihin puuttumisesta Suomessa syntyi. Ensiksi Karjalan Sivistysseura (A. Mitro ym.) ja eräät kuopiolaiset aktivistit (kapt. Carl Wilhelm Malm jne.) alkoivat jo vapaussodan aikana, helmikuun lopussa 1918 ehdotella

Malmin retkikunnan eri osien eteneminen Vienaan maaliskuun lopulla ja huhtikuun alussa 1918. Piirtänyt Irene Ryyppö. Jouko Vahtolan teoksen "Suomi suureksi - Viena vapaaksi" (1988) mukaan.

Suomen hallitukselle ja ylipäällikölle Vienaan lähetettävää retkikuntaa. Vaasan hallitus meni niin varhain kuin 3.3. yksimielisesti asian taakse, koska pelättiin Pohjois-Suomesta Itä-Karjalaan lukuisina paenneiden Suomen punaisten hyökkäävän sieltä valkoisen Suomen selustaan. Mannerheim laajensi Vienaa koskevan suunnitelman sotilaallisista syistä myös Aunukseen. Hän piti kuitenkin hyvin tärkeänä karjalaisten omaa toimintaa, jota suomalaiset vain tukisivat. Muodollisesti Suomen valtio ei siten osallistuisi Itä-Karjalan puoleiseen sotaan. Mannerheimin päämaja teki vapaussodan osana 8.3. 1918 suunnitelman kolmea samanaikaista operaatiota varten Kuusamosta Kantalahteen, Kuhmosta Rukajärvelle ja Sortavalasta Petroskoihin. Ne torjuisivat sivustavaaran.

Toiseksi oululaiset aktivistit (Isak Kaitera, F.A. Riekki ym.) saivat maaliskuussa tietoja Kantalahdesta ja Knäsöstä, että sinne paenneet punaiset suunnittelisivat hyökkäystä Pohjois-Suomeen jopa 3000 miehen voimin. Heitä vastaan kerättiin Suomessa vakinaisia rajavartiojoukkoja Kuolajärvelle (nyk. Sallaan) ja Kuusamoon. Kolmanneksi Pohjois-Suomen aktivistit (ylimetsänhoitaja Hugo Sandberg, jääkäri Kurt Martti Wallenius ym.) suunnittelivat Pohjois-Vienan ja Kuolan aktiivista valtaamista mm. saadakseen sieltä valkoisten käyttöön venäläisten sotatarvikevarastoja. Mannerheim yhdisti kaksi viimeksimainittua aloitetta yhtenäiseksi suunnitelmaksi 14.3. 1918. - Englantilaiset ja ranskalaiset suorittivat kuitenkin maihinnousun Murmanskiin jo 6.3. 1918 ja saksalaiset Ahvenanmaalle 5.3. 1918, mikä monimutkaisti ulkopoliittista tilannetta entisestään.

Maaliskuun lopulla 1918 - siis vielä ennen vapaussodan ratkaisevaa Tampereen operaatiota - taistelu Itä-Karjalasta alkoi. Pohjoisimpana jääkäriyliluutnantti K.M. Wallenius keräsi Kuusamoon noin 500 miestä, osin asevelvollisia, osin vapaaehtoisia ja eteni 28.3. Paanajärvelle Suomen rajalla ja eräisiin Oulangan kyliin Venäjän puolella. Luutnantti O. Willamon komennuskunta, pääosin asevelvollisia, lähti Kuolajärveltä vartioon rajan Suomen puolella olevaan Nivalan kylään, jossa se 24.3. voitti idästä kimppuunsa yrittäneen noin 500 miehen punakaartilaisosaston. Vapaussodan rintama täällä jäi rajan pintaan.

Parempi menestys oli keskilohkolla kapteeni C.W. Malmilla, joka onnistui 16.3. mennessä keräämään Kuopioon noin 370 vapaaehtoista. Ne hän jakoi kolmeksi komppaniaksi. Aseistus, varusteet ja muona saatiin Suomen päämajalta. Mukaan otettiin noin 2000 kivääriä, jotka oli tarkoitus jakaa kapinaan nousseille vienalaisille. Kuljetukset tapahtuivat junalla Kajaaniin. Malmin johtama 1. komppania matkasi hevoskolonnassa Suomussalmen kautta Raatteen kylään, jossa raja ylitettiin 21.3. paraatimarssissa lippu liehuen. Vuokkiniemessä saatiin 22.3. ystävällinen vastaanotto.

Suomalaisia vapaaehtoisia ja Uhtuan kylän väkeä vappuna 1918. Lakkia heiluttaa ikkunan alla suomalaisten joukon komentaja majuri C.W. Malm. Karjalan Sivistysseuran arkisto.

Ilman vastarintaa saavuttiin 23.3. Uhtualle, jonne jäätiin viikoksi. Karjalaiset eivät kuitenkaan ottaneet Malmin retkikuntaa vastaan varsinaisena vapauttajana ja liittyneet siihen. Valistustilaisuuksia ensin pidettyään Malm sai silti suuressa Uhtuan kokouksessa 29.3. runsaat 300 allekirjoitusta paperiin, jossa venäläisen hallinnon ja bolševikkivallan epäkohtiin vedoten pyydettiin Vienan Karjalalle Suomen hallituksen suojelusta. Mahdollisen Suomeen liittymisen ehdoista vienalaiset halusivat kuitenkin sopia erillisissä neuvotteluissa. Joka tapauksessa haluttiin kokonaan erota Venäjästä, itsenäiseksi tai autonomiseksi alueeksi.

Malmin osaston jälkijoukko, 2. ja 3. komppania, tulivat perästä eteläisempiä reittejä, Kuhmoniemen ja Kemijärven kautta. Täälläkään karjalaiset eivät innostuneet, vaan kokouksissa Akonlahdella 30.3., Kontokissa 1.4. ja Kiimasjärvellä 2.4. jäivät passiivisiksi. Jälkijoukot yhtyivät Jyskyjärvellä sinne huhtikuun alkupäivinä etenemistä jatkaneeseen Malmiin. Marssittiin peräkkäin päätietä Vienan Kemiä ja Muurmannin rataa kohti. Paanajärvellä oltiin 5.4., Piepajärvellä 8.4., ja Usmanassa 9.4., jo aivan Kemin tuntumassa. Muurmannin rataa ei saatu räjähdysaineiden puutteessa katkaistuksi, kun parin sillan polttaminen ei punajouk-

kojen vastarinnan vuoksi onnistunut. Varsinainen Kemin taistelu 10.4. tapahtui kaupungin länsipuolisilla harjanteilla vahvempia punaisia puolustajia vastaan; Muurmannista eteneviä englantilaisia ei täällä vielä ollut. Hyökkäys, johon jälkijoukot eivät edes ehtineet mukaan, ei onnistunut, vaan muuttui perääntymiseksi. Takaisin Piepajärvellä oltiin 11.4. ja Paanajärvellä levättiin pari päivää 15.4. asti. Kelirikkoisia teitä vetäydyttiin Uhtualle, jonne 17.4. saavuttiin enemmittä tappioitta.

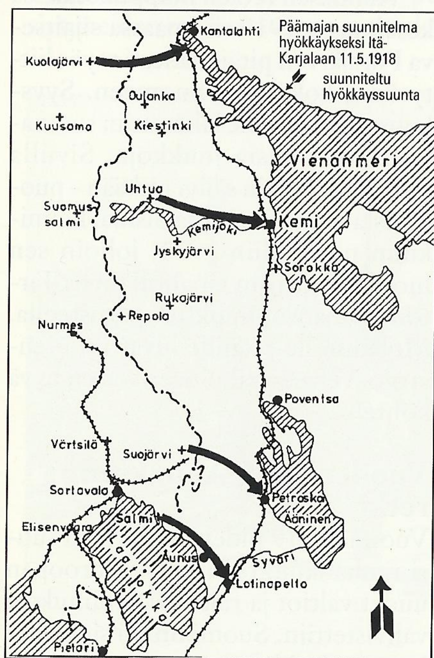
Asemasotalinja vakiintui Suomen päämajankin määräyksestä Uhtualle kesään asti. Tiedetään Englannin hallituksen uhanneen 9.4.1918 Vaasan hallitusta sodanjulistuksella, jos suomalaiset hyökkäävät Muurmannin radalle. Malmin joukolla ei ollut aluksi hätää, sillä huolto sentään toimi niin kauan kuin Suomen vapaussota kesti, mutta sen jälkeen se huononi ja lomia saaneet vapaaehtoisetkin jättivät yleisesti palaamatta. Mannerheimin ero toukokuussa heikensi joukon virallista asemaa. Malmin oli vapautettava talven vapaaehtoiset 30.6. lukien. Suomesta saatiin kuitenkin uusia vapaaehtoisia, ja Uhtualle ja lähipitäjiin perustetut paikalliset karjalaiset suojeluskunnat osallistuivat vartiopalveluun. Kun hyökkäystä Kemin suunnalta ei kuulunut, tilanne oli kesällä 1918 tasapainossa Uhtuan suunnalla ja mahdollinen rintama hyvän matkaa Suomen rajasta itään. Sodan luonne vain muuttui tästä lähin heimosodaksi.

Pohjoisemmassa Kuusamossa kävi varsin samalla tavalla. Wallenius eteni heikosti koulutetuilla pääosin vakinaisilla joukoillaan 3.4. rajan yli Tuntsan ja Soukelon kyliin. Kanaseen päin vetäytyviä pääasiassa suomalaisia punaisia vastaan syntyi Kivisalmella 6.4. ratkaisematon ottelu, josta molemmat puolet laukaustenvaihdon jälkeen pakenivat. Soukelo jäi valtaamatta uudellakin yrityksellä 8.4. Alakurtista Venäjän puolelle edennyt pohjoisin osasto hävisi Kuivitsan kylän taistelun 7.4. Taistelujen johdosta punaiset kuitenkin vetäytyivät huhtikuun lopulla itään. Karjalaiset kylät jäivät suomalaisille, mutta kaikesta taivuttelusta huolimatta väestö halusi täälläkin olla puolueeton. Vapaussodan päätyttyä Walleniuksen joukot vedettiin Suomeen ja kesällä niistä tuli Lapin I rajavartiopataljoona Sallan rajalle. - Etelässä ajateltu hyökkäys Aunukseen jäi kokonaan tekemättä, koska Viipurin operaatio vaati kaikki joukot.

Vapaussodan loppuvaiheissa Mannerheimin päämajassa laadittiin 11.5. 1918 uusi laaja sotilaallinen suunnitelma Itä-Karjalan kysymyksen kokonaisratkaisuksi, koska tilanne Suomen alueella ratkeaisi jo lähiviikkoina voittoisasti. Vakinaisin joukoin Kuolajärveltä (Sallasta) hyökättäisiin Kantalahteen (osasto Wallenius), Uhtualta Vienan Kemiin (osasto Malm), Suojärveltä Petroskoihin ja Salmista Aunuksen kaupungin kautta Lotinapeltoon Syvärillä. Tässä Suomis siis olisi aktiivinen. Mannerheimin on väitetty tähystelleen jo

Pietarin suuntaan. Eteläisiin suuntiin keskitettäisiin "kylvöloman" jälkeen vakinaisia rykmenttejä loppukesästä 1918; päälliköksi suunniteltiin 27.6. 1918 evl. Hägglundia. Mannerheimin ero toukokuussa ja alussa ilmennyt Saksan haluttomuus auttaa yrityksessä lykkäsivät sen epämääräiseen tulevaisuuteen.

Nyt poliittinen tilanne oli kuitenkin kypsynyt sellaiseksi, että heimopiirit alkoivat saada Vienan kansalta entistä suurempaa tukea. Kun Venäjän hallitus ei ollut reagoinut Vienan autonomia-aloitteeseen 1917 ja kun bolševikkeihin ei tässä suhteessa senkään vertaa luotettu, kun Suomi oli

Suomen päämajan suunnitelma hyökkäykseksi Itä-Karjalaan 11.5. 1918. Jouko Vahtolan em. teoksen 1988 mukaan.

ehtinyt itsenäistyä ja Malmin suomalainen vapaaehtoisjoukko oli Uhtuan suunnalla sentään hoitanut asiansa neuvotellen eikä määräillen, Uhtuan Petrunpäivän juhlat 12.-14.7. 1918 muodostuivat eräänlaisiksi Vienan itsenäisyysjuhliksi. Kuntien edustajakokous pohti siellä "Valkoisen Karjalan" olojen järjestämistä ja suurissa juhlissa puhuivat sekä vienalaiset aktivistit (Vasili Keynäs, Nasta Lesojeff, Sakari Alanko, Matti Väisänen) että suomalaiset heimoharrastajat (Ilmari Kianto, Väinö Salminen) mm. aiheesta "Suomi suureksi - Viena vapaaksi". Karjalan Sivistysseuran samalla pidetty yleiskokous päätti nyt pyrkiä Itä-Karjalan liittämiseen Suomeen.

Aatteellisesti merkittävässä ja kauniissa kesän 1918 kokouksessa ei päästy käsittelemään hallinnon kehittämisen yksityiskohtia ollenkaan siinä mitassa kuin tasan vuotta ennen. Täytyy ajatella, että edellisvuotiset päätökset katsottiin edelleen sopiviksi suuntaviivoiksi, vaikka niitä tultaisiin soveltamaan Suomen yhteydessä. Nyt käsiteltiin mm. kieli- ja kouluolojen järjestämistä. Vaadittiin kansankieltä sekä kirkkoihin että kouluihin. Pitäisi perustaa sekä hengellinen että erillinen maallinen opettajaseminaari, oppikouluja suurille paikkakunnille ja kansakouluja pienillekin. (Ranta 1997 s. 137-139). Edustajakokous lähetti lähetystön Suomen hallituksen luo Helsinkiin, mutta Karjalan Sivistysseura lähetti edustajansa Berliiniin asti Saksan ylimmän sodanjohdon pakeille.

Tässä vaiheessa, kesällä 1918, Suomessa olevat saksalaiset alkoivat - Muurmannilta etenevien englantilaisten vuoksi -jo tuntea mielenkiintoa Itä-Karjalaan, mutta heidän toimensa jäivät lopulta suunnitelma-asteelle. - Majuri C.W. Malmin palattua Uhtuan heimojuhlien jälkeen heinäkuussa 1918 kunnialla kotiin, jääkärikapteeni Toivo Kuisma sai suunnan komentoonsa. Syyskuussa 1918 hän joutui kuitenkin vetäytymään - tai suorastaan murtautumaan - Uhtualta ja Vuokkiniemestä suomalaisten punaisten ylivoiman edestä Suomeen. Ensimmäinen Vienan retki, joka Repolaa lukuun ottamatta päättyi syksyyn 1918, on käsitettävä Suomen vapaussodan melko suoraksi seurausilmiöksi, alkujaan punapelon aiheuttamaksi osaksi itse vapaussotaa. Keväästä 1918 lähtien siirryttiin kuitenkin jo heimosotien aktiivisempaan kauteen.

Repola 1918 ja Porajärvi 1919 Suomeen

Yksi pohjoisen Aunuksen pitäjä, Repola, oli innokkaampi Suomen neuvotteluissa kuin v. 1918 muuten passiivinen Aunus. Repolan vesi- ja tieyhteydet johtivat vanhastaan Suomeen, ja Karjalan Sivistysseuran toiminta siellä oli ollut vilkasta. Kun pitäjän asukkaat evät saaneet heinäkuussa 1918 Poventsan piirineuvostolta viljaa, mutta Suomen senaatilta saivat, he alkoivat tietyin taloudellisin ehdoin harkita Suomeen liittymistä. Iljanpäivän juhlilla 2.-3. 8. 1918 siitä päätettiin laillisessa kokouksessa, jossa vedottiin bolševikkien kansallisuusohjelmaan vapaasta liittymisestä mihin suuntaan haluaa. Päätös syntyi demokraattisesti, mutta on myönnettävä, että sitä oli alkukesästä lähtien edeltänyt suomalaisten propaganda. Repolan lähetystö kävi Suomen senaatissa (hallituksessa) 10.8. saaden täyden hyväksymisen esityksilleen. Kokouksessa 31.8. 1918 pitäjäläiset päättivät liittyä Suomeen. Syyskuun alussa pieni suomalainen sotilasosasto saapui alueen turvaksi. Alue jäikin Suomelle helmikuun puoliväliin 1921 asti, jolloin se Tarton rauhan johdosta luovutettiin takaisin.

Aunuksen retken huippukohdassa kesäkuussa 1919 sisämaassa sijaitseva Porajärven pitäjä äänesti myös liittyvänsä kokonaan Suomeen. Syyskuussa 1919 sinne lähetettiin suomalaisia vakinaisia joukkoja. Sivulla pääväylistä sekin säilyi pitkään - puolitoista vuotta - suomalaisilla, helmikuun puoliväliin 1921, jolloin sen luovutus takaisin tapahtui myös Tarton rauhansopimuksen perusteella. Molemmille pitäjille luvattiin Neuvosto-Venäjän taholta erikoisen hyvä kohtelu.

Vuoden 1919 Aunuksen retki

Vuonna 1919 pidettiin Pariisin suuri rauhankongressi, jossa Euroopan uudet valtiot ja rajat eri sopimuksin vahvistettiin. Suomikin oli siellä hakemassa juridista perustaa itsenäisyydelleen ja erolleen keisari-Venäjästä, vaikka ei varsinaiseksi neuvotte-

luosapuoleksi päässytkään. Rajatoiveitakin sillä oli, mm. keisarin aikoinaan (1864) lupaama Petsamon käytävä aina sulana pysyvälle Pohjoiselle Jäämerelle. Tilannetta mutkisti suuresti se, että pääosa Venäjää oli edellisen syksyn bolševikkivallankumouksen jälkeen jälkimmäisten hallussa, mutta voittoisat länsivallat toivoivat valkoisten venäläisten vielä voittavan ja palauttavan sinne demokraattisen valtiovallan ellei peräti entistä keisarikuntaa.

Ns. valkoiset kenraalit olivat 1919 useilta suunnilta lähestymässä Venäjän keskuksia ja liittoutuneet auttoivat heitä tässä monin tavoin. Eräs operaatioista oli Arkangeliin pesiytyneiden englantilaisten ja ranskalaisten Murmanskista rautatietä myöten etelää kohti tapahtunut kenraali Maynardin johtama hyökkäys, joka toukokuussa 1919 saavutti Äänisjärven pohjoispään ja Karhumäen kaupungin tasan. Operaatioiden ja valkoisen venäläisen hallinnon painopiste oli Arkangelissa, jonka lääniin Itä-Karjalan pohjoisosat normaalistikin kuuluivat.

Valkoisten venäläisten haave oli tietenkin pääkaupunki Pietarin takaisin saaminen. Suomen valtionhoitajaksi nimitettyä Mannerheimia houkuteltiin mukaan tähän operaatioon, koska Suomen rajalta oli lyhin matka Pietariin ja Suomen säännöllisten sotavoimien katsottiin hyvinkin pystyvän voittamaan heikosti koulute-

Laatokan Karjalan ja Aunuksen huonot tieolot tekivät laivakuljetukset joukoille tärkeiksi Aunuksen retkellä kesällä 1919. Kuljetusalusta varustetaan Sortavalassa. Sotamuseo.

tut vallankumoukselliset. Valtionhoitaja Mannerheim antoi kuitenkin 18.6. 1919 liittoutuneille selvät osanoton ehdot. Valkoisten venäläisten oli ennakolta tunnustettava Suomen itsenäisyys. Liittoutuneitten oli tuettava operaatiota sekä ulkopoliittisesti että materiaalisesti. Suomen aluetoiveet sekä suomensukuisten kansojen autonomiapyrkimykset esim. Inkerissä ja Itä-Karjalassa oli hyväksyttävä. Pietarin retken johtaisi Mannerheim. Vain tällaisilla ehdoilla Mannerheim uskoi saavansa suomalaisten kankean enemmistön siirtymään osanoton kannalle. Puolen kesää kestäneet neuvottelut sortuivat lähinnä siihen, etteivät Valkoisen Venäjän johtajat millään suostuneet edes pahimmassa ahdingossaankaan ennakolta tunnustamaan Suomen jo saavutettua ja liittoutuneittenkin 3.5. 1919 tunnustamaa itsenäisyyttä. Lisäksi Mannerheim hävisi 25.7. 1919 pidetyt presidentinvaalit Ståhlbergille, joka oli rauhan säilyttämisen kannalla. Pietarin tilaisuus meni myös sisäpoliittisesti ohi.

Aunuksen retkeä keväällä 1919 on tarkasteltava kokonaan Pietarin kysymyksen taustaa vastaan. Kun Suomen heimopiirit perustivat helmikuussa Sortavalaan ns. Karjalan komitean, valtionhoitaja katsoi, että heitä on avustettava lähinnä kansallisen innostuksen sytyttämiseksi kansainvälistä Pietarin operaatiota varten. Suomi oli länsivaltoja miellyttääkseen jo vuodenvaihteessa lähettänyt ahdistetun Viron avuksi pari rykmenttiä jalkaväkeä ja muutaman patterin tykistöä. Nämä vapaaehtoiset "Pohjan Pojat" ym. suomalaiset olivat virolaisten apuna kunnostautuneet bolševikkien työntämisessä pois Virosta, joka onnistui helmikuun loppuun mennessä 1919, mutta Suomen hallitus ei sallinut (24.2. ja 3.3.) heidän osallistua ylipäällikkö Laidonerin suunnittelemaan operaatioon Narvasta Pietarin suuntaan, joka sillä kertaa jäi tekemättä (myöhemmin valkoinen venäläinen kenraali Judenitš sitä kuitenkin yritti). Nyt täytyisi saada Suomen vastahakoinen eduskunta ensin mukaan Pietarin retken houkuttelevaan ajatukseen ja siihen Aunuksen retki kelpaisi. Vienaanhan ei senkään vuoksi voitu lähteä, että Englannin hallitus halusi joukkojensa em. tavalla kontrolloivan Muurmannin rataa. Suomen hallitus ei 3.4. sallinut vakinaisen armeijan mukaan lähtöä Aunukseen, vaikka suostui vapaaehtoisretkeen. Suomen eduskunta totesi 29.4., että kapina oli aunuslaisten yritys, jota kuitenkin sallittiin auttaa. Erinäisten vaihdosten jälkeen Aunuksen retken otti 7.5. komentoonsa eversti Aarne Sihvo, vapaussodan Karjalan rintaman tunnettu ylipäällikkö, jääkärien johtomiehiä. Suomen hallitus antoi luvan, rahaa ja aseita, vaikka ei virallisesti osallistunut.

Karjalan komitea sai kevääseen mennessä kerätyksi jo noin 1000 vapaaehtoista, joiden katsottiin aluksi riittävän. Tiettyä innostusta osoittaa, että mukaan lähti kokonaista 118 jääkäriä upseeristoksi ja aliupseereiksi; Aunuksen retki onkin todettu "jää-

kärien sotaretkeksi". Myös lukuisasti edellisen talven Viron kävijöitä oli mukana. Suomen koulujen loputtua keskimäärin hyvin nuori miehistö nousi kesäkuussa lähelle kolmea tuhatta. Enin osa oli Pohjanmaalta ja Länsi-Suomesta, mutta myös Viipurin läänistä. Joukkoon kuului tietysti taistelujen alettua jokin määrä myös bolševismia vastustaneita aunuslaisia vapaaehtoisia - parhaimmillaan tuhantisen henkeä, kun suomalaisia oli kaikkiaan noin 3000. Suomen sosiaalidemokraattinen lehdistö leimasi koko yrityksen "suomalaiseksi imperialismiksi".

Aunuksen vapaaehtoisjoukot jaettiin kahteen osaan: jääkärimajuri Gunnar von Hertzenin johtamaan eteläiseen ryhmään, joka eteni Laatokan rantatietä Salmista Aunuksenkaupunkiin ja Syvärille, sekä jääkärimajuri Paavo Talvelan komentamaan pohjoiseen ryhmään, joka eteni Suojärveltä Prääsään. Huhtikuun 20. päivänä 1919 alkaneet hyökkäykset menestyivät aluksi erinomaisesti. Eteläryhmä oli Syvärin lähellä jo 26.4., josta se tosin 12.5. torjuttiin Tuulosjoelle. Pohjoisryhmä oli 20.6. Suolusmäessä jo Petroskoin porteilla.

Silloin puna-armeija käänsi taistelut edukseen suurella Laatokan laivasto-operaatiolla Viteleessä 27.6. 1919. Siellä tehty maihinnousu katkaisi suomalaisten huoltoyhteydet, koska Tuuloksesta meni myös eteläisempi maantie Petroskoihin. Maihinnousu pakotti suomalaisjoukot nopeaan perääntymiseen molemmilla suunnilla. Heinäkuussa 1919 asemasotalinja saatiin vielä vakiintumaan pohjoisella tiellä Säämäjärven–Munjärven järvilinjalle.

Vapaaehtoisten sopimusten umpeutuessa ja huollon Suomesta loppuessa Aunuksen vapaaehtoinen retkikunta joutui jo kesällä 1919 perääntymään Säämäjärven seudulta takaisin Suomeen. Sen rippeet olivat koossa Laatokasta Suojärvelle ulottuvalla rajalla joulukuuhun 1919 asti, jolloin vapaaehtoisjoukko enempien varojen puutteessa kokonaan hajotettiin.

Vaikka alueelle operaatioiden alkuvaiheessa muodostettiin Aunuksen väliaikainen hallitus, jonka päämiehenä oli sikäläinen G. Kuttujev, paikallisen väestön innostus ei noussut odotusten mukaiseksi. Myöskään ulkomaiden tukea ei saatu, ei suureen Pietarin operaatioon eikä edes paikallisesti - englantilaisethan olisivat voineet ryhtyä yhteistyöhön Petroskoin pohjoispuolella, mutta sitä he valkoisten venäläisten takia välttivät. Vapaaehtoisjoukot eivät yksin jaksaneet katkaista Muurmannin rataa Lotinapellon luona tai Petroskoin pohjoispuolella. Todennäköisesti bolševikkien valtakunnallinen johto, joka hyvin tiesi länsivaltojen ja Suomen neuvotteluista Pietarin suhteen, hahmotti Aunuksen vapaaehtoisoperaation kansainvälisemmäksi kuin se olikaan ja pelastaakseen pääkaupungin keskitti niin paljon voimia Viteleen maihinnousuun, että se todella ratkaisi asian. Mahdollisesti pohjoisemmas suunnattu vapaa-

ehtoisoperaatio olisi voitu luokittaa vain paikalliseksi.

Aunuksen yritys – jota täten on pidettävä eräänlaisena suurpolitiikan reunailmiönä – oli paljon mittavampi kuin edellisvuotinen Vienan retki, minkä esim. tappioluvut suomalais-karjalaisissa joukoissa osoittavat: noin neljäsataa kaatunutta ja suunnilleen kuusisataa haavoittunutta. Suomeen saapuneiden pakolaisten määrässäkin retken suurempi mittakaava näkyi: v. 1919 se oli noin 1700 henkeä, joista erityisen paljon kesäiseltä rintamalinjalta Säämäjärveltä. Aunuksen pakolaiset, joista useimmat eivät olleet paljonkaan osallistuneet yritykseen, alkoivat kuitenkin suhteellisen nopeasti palata kotiin.

Aunuksen retkestä on äsken ilmestynyt laaja professori Jouko Vahtolan tutkimus "Nuorukaisten sota. Suomen sotaretki Aunuksessa" (Otava 1997), johon yksityiskohtien osalta viittaamme.

Aunuksen retken muistopatsas valmistui jo ennen sotia Salmiin. Se lienee kylästä vähän sivussa olevan sijaintinsa vuoksi säilynyt ilkivallalta ja oli kesällä 1997 tehtyjen havaintojen mukaan edelleen ehjä. Salmin ja Raatteen muistomerkit ovat tietyllä tavalla rinnakkaisia, joskin eri vuosia ja toimintasuuntia tarkoittavia muistomerkkejä heimosodista.

Vienan itsenäistymishankkeita 1919-1921

Venäjän vallankumouksen kohtalo ratkesi itse asiassa vasta sisällissodan taisteluissa vuoden 1919 aikana ja vuoden 1920 alulla. Murhatun keisarin kannattajat eli valkoiset venäläiset saivat ulkovallat avukseen. He hyökkäsivät jo 1918 alkaen, mutta erityisesti kesällä ja syksyllä 1919 monesta suunnasta vallankumouksen kimppuun. Kenraali Denikin eteni Ukrainasta kohti Moskovaa, kenraali Koltšak Siperiasta Volgalle saakka, kenraali Miller Arkangelista ja Murmanskista etelään ja kenraali Judenitš Virosta kohti Pietaria. Vain keskiosa valtakuntaa oli enää bolševikkien hallussa. (Kartta: Venäjän ja Neuvostoliiton historia 1986 s. 342.) Vastustajien riitaisuuden takia bolševikit kestivät kuitenkin tulikokeensa ja työnsivät vähitellen valkoisia taaksepäin. Vienan maltillisesti aloitettu itsenäistymisyritys oli näin alkuvaiheessa suurpoliittisesti varsin hyvin ajoitettu. Vuonna 1919 sillä oli vielä mahdollisuuksia.

Karjalaiset pitivät 16.-18.2.1919 Vienan Kemissä venäläisten ja englantilaisten luvalla 12 kunnan edustajakokouksen, joka vaati Karjalan julistamista itsenäiseksi valtioksi ja asetti laajan kansalliskokouksen valmistelua varten viisimiehisen "*Karjalan kansalliskomitean*". Alueen tuleva hallitusmuoto oli oleva täysin demokraattinen. Tukeutuisiko Karjala tulevaisuudessa Venäjään vai Suomeen riippui siitäkin, minkälaiset hallintomuodot näille maille säädettäisiin. Kokous lausui periaatteena, että Karjalan luonnonrikkaudet - metsät ja malmit ym. - piti käyttää sen itsensä hyväksi. Kokous halusi

Uhtuan ensimmäiset maakuntapäivät 21.3. - 1.4.1920. Karjalan Sivistysseuran arkisto.

edelleen lähettää lähetystön parhaillaan pidettävään Pariisin rauhankonfressiin. "Pohjois-Venäjän väliaikainen hallitus" (valkoisten venäläisten johto) tukahdutti kuitenkin tällaisen toiminnan. - Sen sijaan Suomessa asuvat vienankarjalaiset onnistuivat Tukholman diplomaattien kautta lähettämään mielipiteistään tietoa Pariisiin. Kemissä kokoontuneet sekä Suomen karjalaiset ryhtyivät yhteistyöhön Vuokkiniemen valmistavassa kokouksessa 30.6.-1.7.1919. Yhdessä valmisteltiin tulevat toimenpiteet.

Tässä vaiheessa vienankarjalaiset perustivat Uhtualle 21.7. 1919 *Vienan Karjalan väliaikaisen toimikunnan*, puheenjohtajana AntonTicanov (Antti Vierma). Se onnistui hankkimaan Suomen hallitukselta lainoja ja elintarvikkeita. Muurmannilta etelään edenneet englantilaiset olivat jo lähdössä kotiin alkuvuodesta 1920. He jättivät alueensa valkoisille venäläisille, jotka tuota pikaa hävisivät taistelun. Bolševikit saivat koko Muurmannin radan jo kevääseen 1920 mennessä haltuunsa.

Keväällä 1920 oli rauhanomainen vaihe: vaikka bolševikit miehittivät Uhtuan maaliskuussa, he antoivat maakuntapäivien kokoontua 21.3. - 1.4. 1920 siellä ja päättää erota Venäjästä. Julistuksessa 27.3.1920 tavoitteena oli Karjalan täydellinen itsenäisyys mahdollisimman pian. Neuvostohallitukselle ilmoitettiin,

Vienan-Karjalan toiset maakuntapäivät Vuokkiniemellä 11. - 14.6.1920. Karjalan Sivistysseuran arkisto.

että alue halusi täysin puolueettomaksi Venäjän sisäisissä taisteluissa. Maakuntapäivät nimitti toimikunnan työtä jatkamaan 1.6. 1920 alkaen *Karjalan väliaikaisen hallituksen* (Hilippalan hallitus), joka joutui kuitenkin jo kesäkuussa Vuokkiniemellä pidettyjen toisten maakuntapäivien 11.–14.6.1920 jälkeen taisteluun ja lopulta vetäytymään bolševikkien edestä Suomeen. Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisessä Tarton rauhansopimuksessa 14.10. 1920 sovittiin, että Vienan väliaikaisen hallituksen joukkojen rippeet, noin 600 miestä, vetäytyvät Suomen puolelle ja koko Viena sekä Repola ja Porajärvi jäävät Neuvosto-Venäjälle, joka kuitenkin vakuuttaa alueelle itsehallinnon. Tilanne rauhoittui tällä toistaiseksi.

Karjalaiset eivät halustaan huolimata päässeet itse osallistumaan Tarton rauhanneuvotteluihin, mikä jäi erääksi tyytymättömyyden aiheeksi, vaikka päätöksissä oli paljon edullista: väestön kansallinen itsemääräämisoikeus, autonominen alue, kansanedustuslaitos ja itseverotusoikeus, kansankieli hallinnon, lainsäädännön ja kansanvalistuksen kielenä. Autonominen Itä-Karjala saisi järjestää taloutensa omien tarpeittensa mukaan mutta sopusoinnussa Neuvosto-Venäjän järjestelmän kanssa. Sotilasrasitus kevennettäisiin miliisijärjestelmäksi. Pakolaiset saisivat laajan

amnestian. Repolalle ja Porajärvelle annettiin edulliset paluuehdot; mm. sotaväkeä ei kahteen vuoteen niiden alueelle lähetettäisi.

Karjalaan oli Neuvosto-Venäjän toimesta jo ennen Tarton rauhaa 7.6.1920 perustettu "Karjalan työkansan kommuuni"-niminen autonominen alue. Sen ja sen seuraajien sanottiin täyttävän Tarton rauhan ehdot. Tätä ei Vienassa entisen johdon taholta myönnetty, vaan vetoomuksissa oloja väitettiin irvikuvaksi siitä mitä oli tarkoitettu. Esim. vaaleja, joissa kommunistipuolue ja sen jäsenet pääsivät etulyöntiasemaan arvosteltiin ankarasti. (Syytteet: Karjalan oikeus 1921 s. 59-71).

Karjalaisten itse valitsemien elimien laiminlyönti ja syrjintä oli kohtuutonta. Viljan pakko-otot, kun se ei muutenkaan riittänyt kuin 3-4 kuukaudeksi, katkeroittivat.

Vasta kun pitkään harjoitettu passiivinen vastarinta ei ollenkaan auttanut, epätoivo vei uuteen aseelliseen vastarintaan. - Perimmältään taisteltiin poliittisista seikoista, oliko asiat järjestettävä porvarilliselta vai sosialistiselta pohjalta.

Lokakuussa 1921 Voijärven pitäjässä Vienan Kemistä lounaaseen syttyi bolševikkeja vastaan kahakka, joka laajeni merkittäväksi karjalaiseksi porvarilliseksi kansannousuksi Vienassa ja Aunuksen pohjoisissa pitäjissä. Tässä tapauksessa vienalaiset olivat sekä yleisvenäläisen tilanteen että ulkomaisen avun kannalta jo pahasti myöhässä. Bolševikit olivat käytännössä jo voittaneet sisällissodan, vaikka Kaukasuksella ja taka-Siperiassa vielä vähän taisteltiin.

Voidaan ajatella, että kapinaa tukivat Suomessa oleskelevat Vienan pakolaiset, edellisvuoden Vienan väliaikaisen hallituksen miehet. Nähtävästi Karjalan Sivistysseuran ennestään Suomessa asuvat vienalaisjohtajat olivat samalla kannalla. Tällä kertaa kapinan paikallinenkin kannatus oli kuitenkin suuri ja johto selvästi vienalaisissa käsissä. Suomelta tai Karjalan sivistysseuralta ei kysytty, vaikka niiltä apua toivottiin.

Syntyi neljä itsenäistä vapaaehtoisjoukkoa, joista Oulangan seudun Erillinen komppania Suomen rajan itäpuolella oli pohjoisin. Pistojärven, Uhtuan, Vuokkiniemen seudulla toimi Vienan rykmentti, joka tyytyi puolustamaan näitä pitäjiä. Kiimasjärven, Jyskyjärven, Rukajärven ja Paateneen seudulla toimi taas Metsäsissirykmentti komentajanaan Takkinen, sotilasnimeltään Ilmarinen.

Metsäsissirykmentti oli taisteluissaan aktiivisin työntäen rintamansa Usmanaan, Voijärvelle ja Tunkualle asti, toisin sanoen varsin lähelle Muurmannin rautatietä. Ratkaisevaksi ymmärrettyä rataa, "bolševismin ja venäläisvallan selkärankaa Karjalassa", ei silti missään saavutettu tai saatu katkaistuksi. Vienan kapinallisia laskettiin loppuvuodesta 1921 olleen noin 3000 henkeä, joista suomalaisia vapaaehtoisia noin 500, heistä jääkäreitä 27 (näkyy, että aktivismi alkoi jo Suomessa hiipua). Joukko oli suurin karjalaisten itsensä kokoama, sillä vuoden 1919 Au-

nuksen retken samansuuruinen miehistö oli voittopuolisesti ollut suomalaista, nyt taas mahtava enemmistö oli karjalaispitäjien omia asukkaita.

Pian venäläiset bolševikit saivat kerätyksi kapinallisia vastaan uusia rykmenttejä, yhteensä noin 13 000 miestä, joukossa suomalaisista punaisista koottuja hyviä hiihtojoukkoja. Jo vuoden vaihteessa 1922 Porajärven suunnan joukot joutuivat vetäytymään Suomen rajan taakse, ja helmikuun lopussa 1922 pohjoisempi Vienakin oli tyhjennettävä ylivoiman edessä. Koko sotatoimialue evakuoitiin. Siviilitkin seurasivat kapinallisia varmuudeksi rajan yli. Vuoteen 1922 mennessä Vienan väestön laskettiin kasvaneen noin 33 000 henkeen. Kun samaan aikaan Vienan pakolaisia oli Suomessa - Kansainliitolle esitettyjen laskelmien mukaan - 12 702 henkeä, näkyy miten suuri pakolaisliike huippuvaiheessaan oli.

Suomeen joutui viimeisiä operaatioita johtaneen majuri (myöh. kenraali) Paavo Talvelan arvion mukaan noin 15 000 Vienan pakolaista; taistelujen loputtua se ilmeisesti piti hetken paikkansa. Uhtuan ja Vuokkiniemen alueelta, joka itse oli eniten osallistunut kapinointiin, tulivat myös suurimmat ja pitkäaikaisimmat pakolaismäärät.

Virallinen Suomi väitti olevansa kokonaan sivussa asiasta, mikä tällä kertaa pitkälle piti paikkansa. Epävirallista tukea annettiin kuitenkin niin paljon - Talvelan mukaan Suomen valtio maksoi taas vapaaehtoisten kustannukset - että kokonaan neutraalina Suomea ei voi näihinkään tapahtumiin pitää. Mosko-

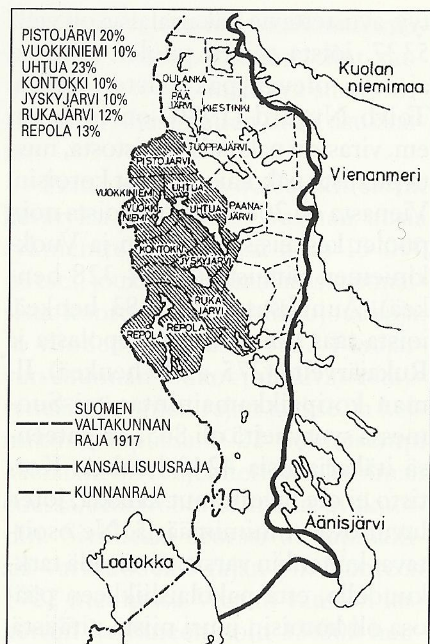
Kiivasta kivääritulta Rukajärven Tšolmon talvitaistelussa 9. tammikuuta 1922. Sotamuseo.

van Izvestija otsikoi 17.11. 1921 uutisensa asiasta: - "Suomalaisten roistojoukkojen hyökkäys Neuvostoliittoon". - Joulukuun lopussa 1921 sotaministeri Trotski varoitti Suomea, että "tie Pietarista Helsinkiin on lyhyt". Tammikuussa 1922 Neuvostoliiton ulkoministeriö Narkomindel lähetti ulkoministeri Holstille 60 nimen luettelon, joita se vaati karkotettavaksi Suomesta. Joukossa olivat mm. Karjalan Sivistysseuran kaikki johtajat. Heitä ei karkotettu. Maiden ulkopoliittiset suhteet jännittyivät Vienan kapinan johdosta kyllä pahasti, mutta tuskin kuitenkaan todelliseen sodanuhkaan asti.

Suomelle Vienan pakolaisista ennenpitkää - vaikka monet heistä palasivat vapaaehtoisesti kotiin - tuli pitkäaikainen sosiaalinen probleema. Suomessa oli 1922 kaikkiaan noin 33 500 pakolaista, mutta 1923 enää 22 000, koska osa oli jatkanut länsimaihin, osa palannut Neuvostoliittoon. Jälkimmisen vuoden luvussa oli venäläisiä noin 10 000, itäkarjalaisia noin 8 000 ja inkeriläisiä noin 4 000. Voi sanoa, että Suomi hoiti senaikaisen pakolaishuoltonsa mallikkaasti. Kajaaniin perustettiin syksyllä 1918 Vienan pakolaisia varten huoltotoimikunta, Sortavalaan keväällä 1919 Aunuksen pakolaisia varten ja Rautuun kesällä 1919 Inkerin pakolaisia varten vastaavat elimet. Kattojärjestöksi sisäministeriö perusti helmikuussa 1922 Viipuriin Valtion pakolaisavustuskeskuksen.

Vuonna 1934, jolloin valtion pakolaisavustuskeskuksen tilasto päättyy, avustettavia itäkarjalaisia oli vielä 5327, joista toisen puolen voidaan ajatella olevan pakolaisten lapsia. Toivo Nygård (1980) on laskenut em. viraston pakolaiskortistosta, mistä pitäjistä pakolaiset olivat kotoisin. Vienasta oli 2089 henkeä, joista noin puolet keskeisistä Uhtuan ja Vuokkiniemen pitäjistä (672 + 328 henkeä). Aunuksesta oli 1283 henkeä, joista taas noin puolet Repolasta ja Rukajärveltä (275 + 249 henkeä). Ilman kotipaikkamainintaa tai Suomessa syntyneitä oli 865, eli yhteensä itäkarjalaisia 4242 henkeä. Kortisto ei ole tavoittanut kaikkia, joten luvut ovat minimimääriä. Ne osoittavat kuitenkin varsin riittävällä tarkkuudella, että pakolaisliikkeen pääosa oli kotoisin juuri niistä pitäjistä, joiden suhteet Suomeen olivat vanhastaan kiinteät, toisaalta rauhanomaisen laukkukaupan ja Karjalan Sivistysseuran työn kautta, toisaalta heimosotien aikaisten autonomia- ja itsenäisyyspyrkimysten välityksellä, joita suomalaiset olivat sekä henkisesti että vapaaehtoisjoukoilla tukeneet.

Avustustoimintaa varten syntyi suuriakin organisaatioita, aluksi läpikulkupaikaksi Turkinsaaren pakolaisleiri Viipurissa, sitten avuttomien vanhusten ja lasten huoltoa varten Kyminlinnan ja Oulujoen (nyk. Oulun) Maikkulan huoltolat. - Henkistä huoltoa varten heille perustettiin oma ortodoksinen pakolaisseurakunta, johon kaikki yli 5000 pakolaista liitettiin, mutta käytännössä sen neljä pappia kiersivät eri puolilla

Itä-Karjalan kunnat, joista Suomen pakolaiskortiston mukaan oli pakolaisia yli 10 prosenttia vuoden 1905 väkiluvusta. Toivo Nygårdin teoksen Itä-Karjalan pakolaiset 1917-1922 (1980) mukaan. Paksu viiva merkitsee kielirajaa venäjää puhuvia vastaan 1905.

maata heidän uusilla asuinsijoillaan puhumassa. Tärkeä puoli oli pakolaisten koulutus, jota varten heille perustettiin lukuisia omia kansakouluja tai ainakin luokkia. Heitä lähetettiin myös runsaasti suomalaisiin kansanopistoihin ja jonkin verran myös ammattikouluihin, seminaareihin ja oppikouluihinkin. Pakolaisia hoidettiin vuoteen 1940 asti, johon mennessä he luontevalla tavalla olivat sopeutuneet suomalaiseen yhteiskuntaan.

Näin joskus esitetyt syytteet silloisen Suomen imperialismista eivät syvimmiltään pidä paikkaansa. Vuoden 1918 Vienan retki oli alussa sivustan turvaamista itsenäisyystaistelun aikana, yksi osa Suomen vapaussotaa. Vuonna 1919 Aunuksessa oli tosin runsaasti vapaaehtoisia Suomesta, mutta ei suhteellisesti niinkään paljon kuin ruotsalaisia talvisodassa, jossa Ruotsia pidettiin puolueettomana. Vuonna 1921-22 Vienassa aloite oli selkeästi paikallinen. Suomen valtion myötätunto kaikkien kolmen sotaretken vapaaehtoisille on ymmärrettävä heimokansoja kohtaan tunnetusta sympatiasta. Se lunastettiin kalliisti, mutta nurkumatta kahden vuosikymmenen humanitäärisellä, epäpoliittisella pakolaishuollolla, josta erityisesti Vienan runsaat pakolaiset pääsivät osallisiksi.

Eräissä tapauksissa vaihtoehtojen pohdinta valaisee poikkeuksellisia tilanteita kovasti. On sanottu, että Tarton rauhassa 1920 Suomi tavallaan vaihtoi saamansa Repolan ja Porajärven pitäjät Petsamoon, jotta maa saisi vanhastaan luvatun suoran yhteyden Jäämerelle. Voidaan keskustella siitä, olisiko Suomen valtion rohkeampi tuki Aunukselle 1919 ja laajempien karjalan kieltä puhuvien alueiden miehitys sekä väestön kannatus auttanut samassa Tarton rauhassa saamaan rajan pinnasta osan keskeisintä kielialuetta Suomelle? (Vahtola 1997 s. 356 ja 561). Kielellisestä perusteesta johtuville pienille rajansiirroille oli näet Pariisin rauhojen seurauksena alussa mainittu tuore esimerkki Sak-

san pohjoisrajalta, jossa Sleswigin tanskalaispitäjät siirrettiin 1920 Tanskaan.

Sen sijaan näin pienen alueen täyden itsenäisyyden tavoite, josta Vienassa pidettiin jyrkästi kiinni vielä Tarton rauhan jälkeenkin 1921-1922, oli liian paljon saadakseen suurvaltojen hyväksynnän Kansainliitossa, jossa Neuvosto-Venäjä vakuutteli antaneensa koko Karjalalle jonkinasteisen autonomian. Kansainliitto katsoi - hyvässä uskossa - Petroskoista johdetun laajan sosialistisen Itä-Karjalan olevan sopivin seudulle luvatun autonomian alueeksi, eikä kallistanut korvaansa liian pienen ja kaukaisen porvarillisen Vienan kyllä perille tulleille protesteille.

Kaikkiaan bolsevismin voitto Venäjällä teki tuhansille Vienan vuosien 1921-1922 pakolaisille mahdottomaksi palata kotiseudulleen. Koska pakolaisissa oli erityisen paljon mukana väestön johtavaa ja tarmokkainta kerrosta, on ajateltava, että idealistisen kansallisen vapautumisyrityksen epäonnistuminen tuli koko Vienalle lopulta varsin kohtalokkaaksi. Sen sijaan Suomi - erityisesti Kuusamo ja Kainuu - saivat tästä perikunnollisesta ja yritteliäästä joukosta väestöönsä vahvistusta. Vielä kauan täällä on olemassa piirejä ja sukuja, joiden keskuudessa heimosotien traagiset muistot elävät.

Itäkarjalaisia lapsia Maikkulan kansakoulussa Oulujoella v. 1932. Karjalan Sivistysseuran arkisto.

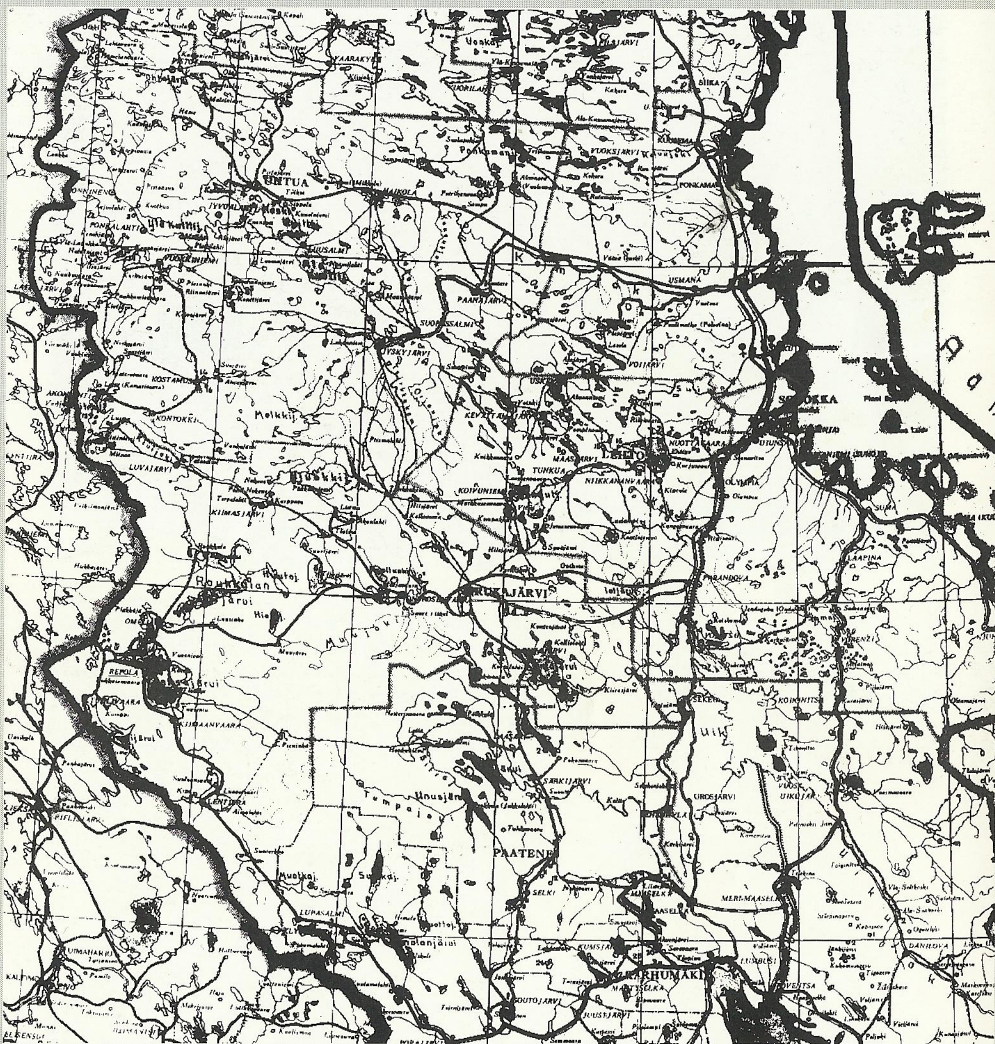

Vienan itsenäisyys- ja luottamusmiehiä kokouksessa Helsingissä 3-8.12.1922. Eturivissä vasemmalta Huoti Hilippala, Uhtua, F.V. Netsäinen, Repola, Antti Vierma, Uhtua, Oljo Samulinen, Kiimasjärvi. Keskirivissä vasemmalta Erkki Simola, Uhtua, Vasili Niemelä, Kiestinki, Vasili Keynäs, Vuokkiniemi, Pekka Kyöttinen, Repola, Leo Pankkonen, Uhtua, Jaakko Andrejeff, Paatene, Toivo Kaukoranta, Suomi. Takarivissä vasemmalta Iivo Ranne, Uhtua, Huoti Sinikivi, Kontokki, Juho Prokkonen, Porajärvi, Wasili Waara, Uhtua, Juho Fadjonen, Porajärvi ja Paavo Ahava nuor., Uhtua. Valok. Museovirasto.

Itä-Karjalan asia oli esillä Kansainliiton neuvostossa Genevessä 13.1. 1922 juuri vähää ennen kuin Vienan aseellinen vastarinta kokonaan romahti.Karjalan Keskushallituksen puheenjohtaja Pekka Kyöttinen oli läsnä istunnossa, avustajinaan ent. ministeri, professori E.N. Setälä. Osanottajilla on käsissä teoksen Karjalan Oikeus ranskankielinen käännös. Museovirasto.

Takakannen kartan teksti:
Vienan keskiosat Itä-Karjalan kartassa, jonka julkaisi Akateeminen Karjala-Seura 1934, vuoden 1941 uusintapainoksen mukaan. Vasemmalla Suomen raja, yläreunassa Kiestingin piirin raja, oikealla Vienan Kemin edustalla Solovetskin entisen luostarin aluevesiraja, alareunassa Paateneen piirin eteläraja.

VAARAKYLÄ
KUORILAHTI
VUOKSJÄRVI
PONKAMA
SIIKA
UHTUA
MAIKOLA
PONKALAHTI
SUOMUSSALMI
PAANAJÄRVI
USMANA
VOIJÄRVI
KOSTAMUS
KONTOKKI
LUVAJÄRVI
KIIMASJÄRVI
SOROKKA
NUOTTAVAARA
MAASJÄRVI
TUNKUA
NIIKKANANVAARA
OLYMPIA
SUMA
LAAPINA
PARANDOVA
RUKAJÄRVI
REPOLA
LENTIIRA
SÄRKIJÄRVI
UROSJÄRVI
KOIKINITSA
PAATENE
SELKI
MERI-MAASELKÄ
LUPASALMI
KUMSJÄRVI
KARHUMÄKI
SOUTOJÄRVI
JUUSTJÄRVI
DANHOVA
POVENTSA